

Софронів О. О.*

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Military-technical cooperation as part of the state policy of Ukraine. The term «military-technical cooperation» should understand two basic types of relations between states. Firstly, it is - transfers of armaments and military equipment, dual use technologies and services of military and technical nature, the most important element technical-military cooperation is joint research and development activities, production, marketing and sale of weapons designs.

Після проголошення незалежності України перед нею постала низка життєво важливих проблем зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного характеру, які потребують розгляду і комплексного розв'язання. Вони стосуються багатьох сфер життєдіяльності України, в тому числі й військово-технічної. Для України вирішення цієї нетрадиційної проблеми ускладнюється, крім усього іншого, ще й тим, що спектр національних інтересів тільки-но формується, постійно розширюються і водночас збільшуються внутрішні та зовнішні чинники, які ставлять під загрозу становлення національної системи військово-технічного співробітництва (ВТС) України із зарубіжними країнами.

У сучасній науковій літературі існують досить чіткі визначення термінів, які стосуються основних інструментаріїв державної політики – зовнішньої, внутрішньої, економічної, військової, тощо, які мають певне наповнення, зміст і мету. Якщо дискусії в цих сферах державної політики носять науковий характер, то зовсім іншого змісту набули вони щодо проблеми ВТС. На сьогодні тут спостерігається певна комерціалізація понять, про що свідчать численні публікації у ЗМІ, в спеціальних і суто наукових виданнях.

Саме поняття ВТС хоч і стало більш звичним, однак зміст його залишається малозрозумілим не тільки особам, необізнаним у цьому питанні, а й нерідко і фахівцям. Нині навіть серед фахівців не існує єдиної точки зору, спільного підходу щодо тлумачення основних понять, які мають розкривати ключові аспекти такої широкої категорії, як військово-технічне співробітництво. Крім того, його теоретичні засади перебувають ще в процесі становлення. Тому кожна спроба визначення, уточнення і конкретизація основних понять ВТС мають важливе значення. У цьому зв'язку виникає необхідність визначити насамперед ті поняття, в яких розкривається сутність ВТС як явища, яке охоплює багато сфер життя країни - зовнішньо- та внутрішньополітичну, соціально-економічну, військову, інформаційну тощо.

Термін ВТС набув широкого використання у другій половині 80-х років ХХ ст. під час перебудовчих процесів у колишньому СРСР. У цей період розпочалася реструктуризація боргів СРСР, постало питання, який політичний режим підтримувати, як оплачувати поставки озброєння, військової техніки, іншої продукції військового призначення, чим керуватися у виборі зарубіжних партнерів тощо. Найбільшого визначення і застосування набув економічний підхід до його розуміння, в якому вбачалася панацея оздоров-

* ад'юнкт кафедри Воєнно-дипломатичної академії

лення економіки колишнього СРСР. Саме такий підхід визначив таке ж ставлення до цієї проблеми і в Україні. Досвід зарубіжних країн показує, що саме таке розуміння цієї проблеми призводило до відставки урядів ряду країн (Італія), до «гучних» політичних процесів світового рівня (Південна Корея).

Під поняттям «військово-технічне співробітництво», слід розуміти два основних типи відносин між державами. *По-перше, це – трансферти озброєння та військової техніки, технологій подвійного використання, а також надання послуг військово-технічного характеру.* При цьому необхідно особливо підкреслити, що мова йде не тільки про трансферти, оскільки останнім часом економічний (комерційний) підхід, що домінував і піднімався на щит провідними експортерами в перші роки по закінченні «холодної війни» (не беручи до уваги підхід до ВТС колишнього СРСР), змінився більш комплексним підходом, який містить також стратегічні військово-політичні моменти і водночас передбачає і безвідплатні або лізингові постачання. *По-друге, найважливішим елементом ВТС є спільні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, виробництво, маркетинг і продаж зразків озброєння.*

Зазначимо, що у колишньому СРСР вибір партнерів для ВТС, а також форм співпраці з ними практично цілком визначався зовнішньополітичними і стратегічними мотивами в контексті глобального протиборства із Заходом. Економічна сторона питання відігравала підпорядковану роль, а в більшості випадків просто не бралася до уваги. Суттєвим також є і те, що наявність величезного внутрішнього ринку озброєнь і техніки істотно нівелювали економічні стимули такого співробітництва. Внаслідок цього ні на стратегічному рівні планування напрямів розвитку оборонної промисловості, ні на рівні військово-технічної політики чинник ВТС практично не враховувався.

ВТС має надзвичайно важливе значення ще й тому, що на цій основі з урахуванням конкретних історичних внутрішніх обставин і зовнішніх чинників формуються політичні цілі та завдання держави щодо забезпечення її національної безпеки.

1. Система ВТС виступає насамперед як інструмент зовнішньої політики держави, що призначений забезпечувати присутність її (політичну, економічну, технологічну, військову тощо) в тій або іншій країні чи регіоні, для формування з цією країною партнерських відносин і вигідного регіонального балансу сил. Необхідно зазначити, що воно є сферою не лише комерційної конкуренції, але й міждержавного протистояння, в рамках якого, як правило, вирішуються більш широкі геополітичні завдання і в якому, навіть при зовнішній лібералізації процесу, роль держави повинна постійно залишатися досить високою.

2. Розгляд ВТС як комерційного явища є небажаним і недоцільним. А це значить, що чинник негайної комерційної вигоди того чи іншого контракту стає другорядним порівняно з довгостроковим його ефектом. Безумовно, якщо брати до уваги кризовий стан українського військово-промислового комплексу, а також необхідність мати додаткові фінанси на його утримання, то така теза може видатися спірною. Однак система ВТС (а головне - її структура та вихідні чинники, які мають місце в процесі прийняття рішення) має бути розрахована на стабільне існування протягом тривалого часу (в усякому разі на строк «життєвого циклу» зразків озброєння, які постачаються) і не може служити лише конкретній політичній кон'юктурі.

3. При запровадженні ВТС пріоритет, має бути відданий з одного боку, передусім інтересам держави, а не комерційним структурам, які задіяні в процесі такого співробітництва, а з іншого – геополітичним результатом його розвитку з тією чи іншою країною в контексті позиції держави у більш широкому регіональному, а можливо, й трансрегіо-

нальному значенні. З політичної точки зору, інтереси однієї з частин суспільства не можуть і не повинні стояти вище інтересів суспільства в цілому – навіть і тоді, якщо та чи інша дія може дати і швидку матеріальну вигоду.

4. Проблема ВТС із зарубіжними країнами є водночас і питанням проблемою власного виробника та стимулювання науково-технічного прогресу. В цьому розумінні неможливо повністю виключити ситуацію, коли постачання озброєння та військової техніки виконуватиметься тільки з необхідності підтримки державним фінансуванням стратегічно важливого розроблювача та виробника озброєнь і техніки, вирішивши при цьому визначені геополітичні завдання.

У реальних умовах сучасного світу, коли можливості військової сили країн значною мірою обмежені, а їх вплив на загальний розвиток і становлення світового співтовариства в силу різних причин незначний (в Україні триває становлення державних інститутів, економіка перебуває у важкому кризовому стані, відсутня чітко обрана концепція щодо зовнішніх пріоритетів тощо), ВТС виступає як високоефективний засіб забезпечення життєво важливих інтересів України в окремих регіонах світу. *При цьому його місце та роль у системі зовнішньополітичної діяльності України має визначатися його змістом і метою, а також структурою і функціями такого співробітництва в загальній системі зовнішньої та внутрішньої політики України.*

Науковий підхід, який має бути покладений в основу його дослідження, дасть змогу визначитися з розробкою концепції такої співпраці України з іноземними державами, виробити щодо цього основні науково-теоретичні і практичні засади, запобігти можливих негативних наслідків. Важливим моментом у цьому процесі є систематизація основних понять – «військово-технічне співробітництво» та «військово-технічна політика», а також визначення у цьому зв'язку змісту, мети, завдань і кінцевого результату співробітництва.

Змістом ВТС України з іноземними державами є діяльність уповноважених на це інститутів державної влади, організацій і підприємств, державних і приватних фірм і компаній, які пов'язані з розробкою, виробництвом, продажем і закупівлею військової продукції, а також з плануванням, координацією та послугами військового призначення. В теоретичному плані воно має переслідувати такі основні цілі:

– у *військово-політичній сфері*: завоювання (утримання) та зміцнення політичного лідерства в життєво важливих для національних інтересів України регіонах світу та країн; забезпечення можливості через ВТС впливати на політичний, економічний, воєнний стан на глобальному і регіональному рівнях, а в Україні – забезпечення чи збалансування розвитку бойового потенціалу власних Збройних сил на базі науково-технологічних досягнень національного військово-промислового комплексу (ВПК), а також використання науково-технологічних досягнень зарубіжних країн у власних інтересах;

– у *військово-економічній сфері*: отримання валютних коштів для державних потреб (передусім для фінансової допомоги оборонним галузям промисловості, реструктуризації військового виробництва, утилізації озброєнь і техніки тощо), підвищення конкурентоздатності військової продукції України на світовому ринку озброєння і тим самим її частки у світовій економіці.

Реалізація мети зумовить постановку і вирішення таких завдань ВТС України із зарубіжними країнами.

У *зовнішній політиці* його використання повинно спрямовуватись на підтримання дипломатичних зусиль щодо завоювання і закріплення політичної присутності України у життєво важливих для її національних інтересів регіонах світу, що дасть можливість у майбутньому визначити сферу політичних, економічних і військових зв'язків України з

країнами-імпортерами військової продукції, активно впливати на їх подальший технологічний розвиток.

У внутрішній політиці успішне його розгортання забезпечуватиме економічний розвиток ВПК, інститутів та організацій, які причетні до оборонних галузей промисловості, підвищуватиме стабільність і стійкість не тільки економічного, а й соціально-політичного розвитку українського суспільства.

Систематизація визначень, змісту, мети співпраці України на світовому ринку військової техніки має комплексний характер, широкий спектр політичних, економічних і воєнних завдань. Співпраця не повинна зводитися тільки до «комерційних» і вирішення вузьковідомчих інтересів, бо це не тільки не дасть бажаних результатів, а в деяких випадках підсилить загрозу національним інтересам, дасть побічні наслідки. Тому в дослідженнях цієї проблеми має превалювати системний підхід, що й створить цілісне бачення всіх аспектів зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України, причому з урахуванням як її нинішнього, так і майбутнього стану.

Сучасне геополітичне та геостратегічне становище України об'єктивно визначає постійний вплив опонентів – традиційних для колишнього СРСР і нових, що виникли в силу відомих чинників (розпад Організації Варшавського договору, колишнього СРСР тощо), у політичній, економічній, військовій, соціальній та інших сферах національної безпеки.

Так, у зовнішньополітичному та стратегічному відношеннях ВТС стало одним із дієвих засобів самоутвердження України в світі, підняття її політичного, економічного та наукового авторитету. В економічній площині таке співробітництво, особливо торгівля озброєнням та військовою технікою, уявлялося як ледь не єдиний чинник, здатний врятувати українську оборонну промисловість, навіть більше того – зберегти науково-промисловий потенціал високих технологій. У соціальному плані вчені, інженери та робітники ВПК становили ємну та добре організовану групу тиску. Спад обсягів виробництва озброєння та військової техніки, який почався з моменту розпаду колишнього СРСР, психологічно сприймається як наслідок не до кінця продуманих практичних кроків політичного керівництва України та Росії.

З'ясуємо, які ж завдання та яку мету має ставити Україна, розгортаючи ВТС із зарубіжними країнами з точки зору державної політики та її стратегічних інтересів?

На нашу думку, слід передусім використовувати військово-співробітництво, особливо ж торгівлю зброєю і технікою, як елемент становлення присутності України в таких важливих регіонах світу, як Близький та Середній Схід, Азійсько-Тихоокеанський регіон, Латинська Америка, країни СНД і країни колишньої організації Варшавського договору. На сьогодні Україна ще надто слабка в економічному плані, оскільки у неї немає по-справжньому потужних економічних важелів. Саме тому, мабуть таким, єдиним реальним чинником її присутності у найвіддаленіших регіонах світу може бути ВТС. Таким шляхом йшли до становлення своєї присутності усі провідні держави світу: США – у Пакистані, Туреччині, Саудівській Аравії, а нині – і на теренах країн колишньої Югославії; Німеччина – в Туреччині, країнах Східної Європи; Росія зараз намагається всіма силами утриматися в Індії, Китаї, Сирії тощо.

Слід підкреслити, що в умовах становлення своєї державності Україна постійно відчуває тиск і свого «старшого» брата – Росії, і конкурентів колишнього СРСР. Мета зовсім проста і прозора – не дати Україні змоги знайти своє місце в тих регіонах, які були традиційними для колишнього СРСР.

У чистому вигляді комерційний ефект ВТС інколи не дуже й значний, проте сама співпраця на такому рівні є найважливішою складовою зовнішньої політики і стратегії

країни у певному регіоні. Продумане, до кінця виважене проведення такого співробітництва може бути основним критерієм вирішення деяких завдань зовнішньоекономічної політики, серед яких варто виділити такі:

- обмін пільг покупцеві озброєнь і техніки, а також інших послуг військового призначення, які надає йому країна-експортер, на вигідні з нею контракти у цивільній галузі;

- використання ВТС як інструменту отримання пільг у регіональних чи національних протекціоністських економічних системах, інших військово-політичних організаціях тощо;

- погашення «цивільних» боргів за рахунок постачання озброєнь і військової техніки або інших військових проектів.

Також можливо прагнути того, аби видима, на перший погляд, поступливість України своїм партнерам згодом компенсувалася пільгами у цивільних галузях, скажімо, пільговими тарифами на імпорт цивільної продукції та вивіз прибутку спільних підприємств тощо. Цілком зрозуміло, що такий підхід до справи можливий лише на основі єдиної державної політики, коли держава, виходячи з політичних, економічних, воєнних міркувань, бере на себе частину витрат ОПК (податки, проведення інформаційно-аналітичного процесу ВТС, виставочної діяльності, маркетингу тощо).

Немає сумніву в тому, що чинник міждержавного протистояння у сфері ВТС є реальним елементом ситуації і не повинен, з одного боку, відігравати дестабілізуючу роль з точки зору регіональної стабільності, а з іншого – формувати негативний образ України як джерела регіональної чи глобальної нестабільності. Хочемо ми того, чи ні, а інколи можуть виникнути ситуації, в яких такого роду звинувачення здаватимуться досить обґрунтованими і послугують в подальшому основою для ще більшої антиукраїнської пропагандистської кампанії. До таких вірогіднісних ситуацій можна віднести:

- постачання озброєння, військової техніки і технологій подвійного призначення в обхід міжнародних санкцій, а також контракти, які не зафіксовані системою міжнародного реєстру звичайних озброєнь в Європі;

- постачання озброєння, військової техніки і технологій подвійного призначення в країни, які перебувають у стані широкомасштабного конфлікту (якщо навіть такі постачання проводяться «легітимному» уряду);

- постачання озброєння та військової техніки, які призначені для придушення внутрішньої опозиції;

- постачання значних обсягів озброєння, військової техніки і технологій подвійного призначення, які серйозно можуть змінити воєнний паритет (дисбаланс сил) між учасниками регіонального балансу сил тощо.

Варто зазначити, що після розпаду колишніх Організації Варшавського договору та СРСР проблема наведення порядку на значно збільшеному «сірому» ринку озброєнь стало посилено обговорюватися у світовому співтоваристві. Саме воно має стати сигналом для інститутів державного контролю у сфері ВТС, запобігти негараздів у діях суб'єктів господарської діяльності з іноземними партнерами (фірмами, компаніями, іншими суб'єктами). Найменша їхня некоректність у поведінці може призвести до вкрай негативних наслідків для країни в цілому, інтереси якої вони представляють, може підірвати репутацію національної системи ВТС всередині країни, що в кінцевому підсумку нерідко призводить до перегляду міжнародних відносин з певними країнами в інших питаннях.

Проблема формування геополітичного ведення ВТС України із зарубіжними країнами безпосередньо пов'язана з необхідністю вироблення критеріїв щодо вибору партнерів для такого співробітництва. До них можна віднести:

– участь обраної для співробітництва держави у регіональному чи транс регіональному воєнно-політичних чи воєнних блоках. Це не означає, що ВТС з такою державою неможливе. Однак така ситуація потребує точнішої і глибшої оцінки наслідків кожного конкретного рішення щодо постачання озброєння та військової техніки або технологій подвійного призначення, особливо ж якщо виходити з можливого прогнозування потенціалу таких військово-політичних чи військових організацій для України;

– можливість різких змін у політиці тієї чи іншої держави стосовно саме України. Зрештою, політика будь-якого партнера може, звичайно, змінитися внаслідок зміни існуючого режиму (як легітимної, так і силової). Численні світові приклади дають змогу зробити висновок, що тривкість взаємовідносин, які формуються на основі ВТС, належить до розряду найбільш слабких. Але в реальному житті мають і досить чіткий практичний прояв: у відносинах держав, де реалізація розглянутої загрози є досить великою, спектр можливостей для співробітництва обмежений; не можна використовувати довгострокові кредити (певний режим може відмовитися від їх виплати) тощо. Іншими словами, таке співробітництво з країнами можливе здебільшого лише на комерційній основі (валютній або бартерній), до того ж оплата має здійснюватись у найкоротші строки;

– можливість порушення тією чи іншою країною умов контракту щодо військового співробітництва, що могло б дискредитувати Україну або підірвати її позиції як у сфері ВТС, так і у сфері політичних, економічних взаємин з іншими учасниками системи міжнародних відносин.

Таким чином, для здійснення ВТС з будь-якою країною дуже важливо спиратися на комплексний аналіз можливих наслідків взаємовідносин у військовій і військово-технічній сферах, брати до уваги ступінь відповідності такого співробітництва національним інтересам України, враховувати все це при формуванні національної політики в його сфері. При цьому першочергові пріоритети повинні надаватися зовнішньополітичним інтересам країни, з дотриманням економічних (комерційних) вигод для підприємств-експортерів зброї і техніки, інших послуг військового призначення.

Список використаних джерел та літератури.

1. Про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО: Парламентські слухання, 23 жовт. 2002 р. Комітет з питань Європейської Інтеграції: (Збірник) / [Підгот.: О. О. Зарубінський та ін.]. – К.: Ін-т Євро-Атлантичного співробітництва, 2003. – 285 с. табл.
2. Деякі питання діяльності Української частини Спільної міжурядової комісії у сфері воєнно-промислового та військово-технічного співробітництва: Постанова Кабінету Міністрів України. 11 лип. 2002 р. № 966 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 29. – С.49.
3. Концепція військово-технічного співробітництва України з іноземними державами на період до 2010 року: Указ президента України від 27 серпня 2003 року № 913/2003/ Верховна Рада України. – Офіц. вид. К.: Парлам. вид-во, 2003. – (Бібліотека офіційних видань).
4. Бадрак В. Військово-технічний простір: Співпраця оборонників і торговців зброєю України та Росії /В. Бадрак // День. – 2004. – 30 верес. (№ 175). – С.5.
5. Бегма В.М. Стратегічне управління в системі військово-технічного співробітництва України з іноземними державами /В.М. Бегма, В.М. Шемаєв. // Проблеми науки. – 2003. – № 6. – С.52-60.
6. Васильєв В. Международное сотрудничество Украины в сфере разоружения и контроля над вооружениями /В.Васильєв // Підприємництво, госп-во і право. – 2002. – № 6. – С.93 – 97.